

Erdélyi Péter

DOBOKAY SÁNDOR LEVELEI MELITH PÉTERHEZ*

Dobokay Sándor ama jeles magyar jezsuiták egyike, akiket a térítői buzgalom mellett élénken foglalkoztatott a külföldi rendtársak műveinek magyar nyelvre fordítása. Az erre való indíttatást irodalmunk nem kisebb alakja, mint Balassi Bálint adta neki, hiszen a halálos sebével vergődő költő hagyatékából kerül kezébe a már Balassi által elkezdett Campianus-fordítás kézírata, amelyet ő fejez majd be.

Irodalomtörténetírásunk figyelmét először Ipolyi Arnold hívta fel Dobokay fordítói munkásságára,¹ de ezután hosszú ideig nem találkozunk nevével. Gulyás Pál például meg sem említi írói lexikonában, noha korábban Szinyeyinél már szerepel.² Pontos adatokkal és szövegkritikával majd csak Eckhardt Sándor Balassi-kritikai kiadása tisztázta a nagy reneszánsz költőhöz való viszonyát.

Balassi halálának Rimayn kívül Dobokay is tanúja volt. Klaniczay Tibor így ír erről: „Ketten állnak a seblázban vergődő költő mellett: a hűséges, de Balassi életszemléletétől, a reneszánsz tobzódó életörömétől már oly távol álló sztoikus Rimay János és a reneszánszt végleg megtagadó barokk kor előhírnöke, a jezsuita Dobokay Sándor.”³ Rimay a Balassi-epicediumban állít emléket a költőnek — az újsztoikus szemléletmódnak megfelelően —, Dobokay viszont az 1594-es jezsuita évkönyvben az ájtatosan istenhez könyörgő költőt villantja élénk.⁴ A befejezett Campianus-fordítás előszavában pedig — ahol így adja vissza a költő utolsó szavait: „Christus mortuus est pro me et ego diffidam? Tuus miles fui, Domine! tua castra secutus sum” — már szinte a barokk kor eszményei szerint jeleníti meg Balassi Bálintot.⁵ A Campianus-fordítást — a katolikus vallásra árttért Forgách Zsigmondnak ajánlva —, Dobokay Bécsben adta ki 1607-ben.⁶

Dobokay Sándor (1565–1621) erdélyi nemes familiából született Doboka vármegyében. A jezsuita rend kolozsvári iskolájában tanult Szántó (Arator) István keze alatt Pázmánnyal, Forró Györggyel és Vásárhelyi Gergellyel együtt. Belépett a rendbe, majd Bécsben folytatta tanulmányait. 1593-ban már Vágsellyén hitszónok, egy év múlva pedig az esztergomi táborban találjuk, ő volt Balassi Bálint gyóntatója. Később újra visszakérült Vágsellyére, ahol először házfőnök, majd 1600-ban a kollégium rektora lett.⁷ Itteni munkájáról tudósít Carrillo Alfonznak Aquaviva bíborossal, a rend római generálisával folytatott levelezése, amelyből megtudjuk, hogy a későbbi tartományfőnök Dobokayval több művet lefordíttatott magyar nyelvre.⁸ Valószínűleg köztük volt a Campianus-fordítás befejezése és — Jenei Ferenc feltételezése szerint — az 50. zsoltár parafrázisa is, amely Dobokay közvetítésével kerülhetett Pázmány Péter kezébe, aki *Imádságos könyvében* aztán kinyomtatta.⁹ Az említett többi kézirat vagy elveszett, vagy rejtezik valahol. Dobokay 1608-ig vezetője a már négy száz diáknak helyet adó vágsellyei kollégiumnak, de a jezsuitákat magyarországi birtokaitól megfosztó 1608-as törvények következtében el kellett hagynia tisztét.

* Részlet az *Adalékok a Melith-család irodalomtörténeti és művelődéstörténeti kapcsolataihoz a XVI. és XVII. században* című szakdolgozathoz.

¹ IPOLYI ARNOLD: Veresmarti Mihály XVII. századi magyar író élete és munkái. Bp. 1875. 150–165.

² SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. II. köt. Bp. 1893. 920–921.

³ KLANICZAY TIBOR: Reneszánsz és barokk. Bp. 1961. 294.

⁴ Balassi Bálint Összes Művei. I. köt. Kiad. ECKHARDT SÁNDOR. Bp. 1951. 415.

⁵ ECKHARDT SÁNDOR: Balassi Bálint. Bp. é. n. 216.

⁶ RMK I. 405.

⁷ VELICS LÁSZLÓ: Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából. I. köt. Bp. 1912. 120–122. (Érdekes, hogy Velics, noha Dobokay élettörténetét összefoglalja, meg sem említi Balassi Bálinttal való kapcsolatát.)

⁸ Carrillo 1600. május 7-én így írt Aquavivának Vágsellyéről: „Curavi per bonum Patrem Alexandrum Dobokai optimam versionem Hungaricam Regularum communium sum(ma) ac omnium officiorum fratrum ad profectum spiritualem eorundem, quae iam est perfecta et inchoata versio epistolae de obedientia Beati Patris Ignati Nostri, cuius vita sequetur. Martyrologium non potuit adhuc verti.” Vö. VERESS ENDRE: Carrillo Alfonz jezsuita atya levelezése és iratai. Bp. 1941. 324.

⁹ JENEI FERENC: Az első Balassi-kiadás történetéhez. It 1951. 334.

Ezután missziós pap lesz különböző főuraknál, majd 1612-ben zágrábi házfőnök, a következő évben pedig már az itt újonnan megalakult kollégium rektora.¹⁰ Homonnai Drugeth György hívta vissza a homonnai jezsuita rendházba — amelyet ő alapított 1612-ben —, s Dobokay addig, amíg Bethlen Gábor fel nem számolja ezeket a jezsuita intézményeket, tehát 1613—1619-ig a homonnai iskola és rendház vezetője¹¹ 1621-ben halt meg a zágrábi rendházban. Haláláról Forró György tudósított, miközben megállapította, hogy hagyatékában számos kéziratokat talált, amelyeket ki is lehetne adni.¹²

Dobokay Sándor egy levelét a Balassi-kritikai kiadásban már közölte Eckhardt Sándor, és a másik kettőről is hirt adott. E három levél együttes kiadása mégis fontos teendő, nemcsak azért, mert kettő kiadatlan, de elsősorban oly megfontolás alapján, hogy az Eckhardt által közreadott egy levél, amellyel Dobokay helyesírását kívánta illusztrálni,¹³ több helyen korrekcióra szorul. E három levélnek külön fontosságot ad az a tény, hogy rávilágítanak Dobokay Sándor és Melith Péter viszonyára. Melith Péter (1585 k. — 1644) katolikus császárpárti főnemes volt, rokona az újsztoikus Melith Istvánnak. Felesége Zokoly Erzsébet, akinek édesanyja Telegdy Kata, az ecsedi Báthoryak rokona és a híres verses levél írója.

Dobokaynak Melith Péterhez írt leveleiben általában szerzetesek küldéséről van szó. Ebből a szemszögből különösen érdekes a második levél, mert bizonyítékot nyerünk belőle Ferenczffy Pálnak, a későbbi nagyszombati kollégium első rektorának, Homonnáról Eszterházy Miklóshoz való távozásáról. Az 1616 augusztusában kelt levelében pedig Dobokay arra kéri Melith Pétert: „ne késleltesse tovább” a nála levő páter visszaküldését, valószínűleg Homonnára. Ez azt jelzi, hogy a homonnai rendház látta el papokkal — Kisvárdán keresztül — Szabolcs vármegye katolikus nemeseit s közöttük Melithet is.

A három levél így hangzik:

I.

Dobokay Sándor Melith Péterhez. Geren¹⁴, 1611. május 21. OL Zichy-család lvt. P. 707.

Fasc. 81. NB. Nr. 03564.¹⁵

Kívül: Magnifico D[omi]no, D[omi]no Petro Melith de Briber etc. D[omi]no patrono obser[uandissi]mo.

Magnifice D[omi]ne, D[omi]ne patrone obser[uandissi]me parata me seruitia com[m]endo et om[mn]em fa[se]licitatem precor. etc. Megh¹⁶ adak a Nag[sagod]¹⁷ leuelét melybeol ertem hirtelen betegwleset¹⁸ azzoniomnak eo Na[ga]nak, Kibeol¹⁹ hogi az wigasztalo Szent²⁰ es io Isten hamarsaggal megh giogichia es Na[godat]²¹ uelle osszue megh uigasztallia, kuanom zyüem zerenet es nemis feletkezem ell, Na[gtok] feleol a Zent²² oltaron Isténi szolgálatomban. Az Na[god] mentsegenek helie uagion nallam:²³ Az mi az penz dolgat illeti remellem²⁴ eddigh²⁵ megh ertette Na[god] az Vr eo Na[ga] leuelebeol mi állapotba legien az, Vária orankent az azzonjnak ualaz tetelet, es Na[god]nak mingiart hirt teszen feleolle.

Az koszorok ighen iók es²⁶ szepek, Aggia Isten hogi maszszor io egessegben magha

¹⁰ HOLOVICUS FLÓRIÁN: Ki fordította a Káldy-féle bibliát? ItK 1961. 226.

¹¹ POLYI ARNOLD: i. m. 450.

¹² VELICS LÁSZLÓ: i. m. 122.

¹³ Balassi Bálint *Összes Művei*. II. köt. Kiad. ECKHARDT SÁNDOR. Bp. 1955. 119.

¹⁴ Geren, község Ung vármegyében a Homonnai Drugethek birtokán; itt is volt nekik kúriájuk.

¹⁵ A levelek rövidítés-jelét egységesen az illető betű feletti mínusz jellel jelöljük. A magyar rövidítéseket nem oldjuk fel.

¹⁶ Eckhardt eltérő, szerintünk nem pontos olvasata: Megh. Vö. Balassi-kiad. II. köt. 119.

¹⁷ Uo. Nag[sagod]

¹⁸ Uo. betegwleset

¹⁹ Uo. kubeol

²⁰ Uo. szent

²¹ Uo. Na[godat]

²² Uo. a zent

²³ Uo. nallam:

²⁴ Uo. remelem

²⁵ Uo. addigh

²⁶ Uo. és

kezeiuel adhasson eo Naġa à szent oltarra sok kiuanatos esztendeokban ollian szep ajandokokat Isteñek.²⁷ Algia megh Isten Naġsagtokat es sok io esztendeigh eltesse bodogul. In Geren. 21. May²⁸, 1611.

Mag[nifi]cae D[omination]is V[est]rae
Seruus in Chr[ist]o.
Alex[ande]r Dobokay.²⁹

M[anu] propria.

II.

Dobokay Sándor Melith Péterhez. Homonna, 1615. dec. 5. Uo. Nr. 03565.

Kívül: Magnifico D[omi]no, D[omi]no Petro Melith de Briber. etc. D[omi]no patrono mihi semper obser[uandissi]mo.

Magnifice D[omi]ne, D[omi]ne patrone obser[uandissi]me, gratia[m] etc. pacem Jesu D[omi]ni N[ost]ri precor, & debita seruitia offero.

Veottem az Naġod beochiwletes leuelet es abbeli kiuanasghat s paranchiolattjat Naġodnak megh ertettem: melynek en ollý zýuem zerent allanék es engednek hoga ertuen az Naġod es Naġtok allapatjtat, ugian kiuañekis magamra az féle zolgalatot: de az mi keues uoltunk es beteges allapatúk kótelen megh zeghete uelwnk es meg hallatja az kedues zolgalatra ualo igiekezettwnket. Naġod en teollem P. Ferenczfit³⁰ kerí, kit az eleottis kért Tarkany Ferencz³¹ vrá altal, es ha akkor Naġod erette küldteot uolna nem sokaigh de ualameddigh Naġodhoz rendelhettem uolna. Most imár vyonan uizza kérte teollem Ezterhas Miklos Vram eo Naġa, es nē latom señi modgiat hoga onnan el uehessem: mert [mostis — áthúvva], ottis kellettik. Ithon teob ninchien P. Szemczinel,³² es azis ollý beteges állapotba, hoga nehezen lephetik ki kamoraibol. gondolkodom azon mint kedueskedhetnē Naġodnak. Azert ha eleb nem lehet niolczad nap mulua Vnguarra megiek, es ha zeret tehetem azon lezek hoga oñan kedueskeggien Naġodnak. Azon keozben Naġodat felette ighen kérem ne tulaidonichia ez illý mentsegimet ualami idegenseghnek: Mert hidgie Naġod zýuem zerent keuañam hoga Naġtoknak zolgalhatnék, s magham zemellieben sem restellenē noha bontakozot egesseggel uagiok, chiak hoga erkezem. Ezzel az io Isten sok lauajual algia Naġodat azzonjmal eo Naġaua! es minden keduesiuel egietembe: sok io eztendeighis eltesse Naġtokat, zentwi, bodogul. Homonia. 5. Decemb[ris]. 1615.

Mag[nifi]cae D[omination]is V[est]rae Addictus Seruus in Chr[ist]o.

Alex[ande]r Dobokay
M[anu] propria.

III.

Dobokay Sándor Melith Péterhez. Homonna, 1616. aug. 18. Uo. Nr. 03566.

Kívül: Magnifico, D[omi]no Petro Melith, de Briber, & domino patrono obser[uandissi]mo. In Kis Varda.

²⁷ Uo. Isten'nek

²⁸ Uo. May.

²⁹ Uo. Dobokay.

³⁰ P. Ferenczfi azonos Ferenczffy Pállal. Melith Péterhez frott levelét I. OL Zichy-család levéltára P. 707. Fasc. 81. NB. Nr. 03781.

³¹ Tarkány Ferenc Szabolcs vármegye alispánja volt ezekben az években.

³² Szemczí = Szemci Mátyás jezsuita, 1612-ben került Homonnára. Vö. VÉLICS: I. m. II. köt. 11.

Magnifice, D[omi]ne, D[omi]ne patrone obser[uandissi]me gratiam & pacem Jesu d[omi]ni N[ost]ri precor & omnem faelicitatem.

Az en Paterem ighen el kesék, nem tudom mire uelni, eddigh reghen haza kellett ualna ieonj, Mind en s mind az Pater haragoth uezswnk fell P. Prouinclairistól,³³ kit octoberben ide uarok. Nağodat ighen kerem nē keslellie touab à Patert oda: Mert noha Nağodnak eoreomest szolgálók s kedueskedem, azonkeppen penigh aszszoniomnak eo Naganakis, de ez fele sokaigh ualo megh tartoztatás [szakadás, valószínűleg: a az] Paternē [szakadás] incondemnatō nē keues akadalt [szakadás] Ezzel. Nağodat azzonjoñial eo Nağauai egietemb [szakadás] sokaigh eltesse Isten, ezentwi es bodogul.
Homoña. 18. Augh. 1616.

Mag[nifi]cae D[omination]is V[est]rae servus in X. .^o

Alex[ande]r Dobokaj

M[anu] propria

Scheiber Sándor — Zsoldos Jenő

VAJDA JÁNOS KÉT LEVELE

Vajda János művei kritikai kiadásának folyamatban levő munkálatai ismét időszerűvé tették a költő levelezésének kérdését. Boros Dezső vállalkozott arra, hogy mintegy előtanulmányként megszerkessze a kéziratban hozzáférhető vagy a már közzétett levelek időrendjét, és összefoglalja mindazt, ami az eddig megjelent Vajda-levelek kapcsán mint pozitív eredmény, vagy mint megoldásra váró jelenség szükségszerűen figyelmet érdemel.¹ Cikkének egy-két megállapítása azonban az alább közlendő két Vajda-levél tartalmának viszonyában némileg más megvilágításba kerül. Így az a talán hiperbolikus feltételezés, mintha a költőt nem érdekelte volna a halhatatlanság, vagy hogy Vajda megszakított volna minden érzelmi érdekeltiséget a már egyszer kezéből kiadott műveivel.² Boros feltérképezi azokat a személyi viszonylatokat is, amelyeknek nyomán sejtenuink lehet vagy fájlalunk kell, hogy Vajdának hitelezőihez, vadásztársaihoz, a kiadókhoz és szerkesztőkhöz küldött írásai ma még lappanganak, illetőleg elkallódtak; s jogosan rögzíti optimista várakozását, hogy felszínre kerülnek majd még rejtőzködő Vajda-levelek.³ Közleményünk ebbe a két irányba mutat. Egyrészt szám szerinti szaporulatot jelez, másrészt új nevekkal gyarapítja az eddig ismert levél-címzettek dúsnak alig mondható jegyzékét.

1.

Vajda János levele id. Szinnyei Józsefhez

Vajda irodalmi munkásságának van egy, valójában csak az irodalomtörténet jóvoltából ismert területe: a novellairás. Alkotó szellemének melléktermékeit, az ötvenes években írt elbeszélések egy részét 1831-ben „Elbeszélések” címmel Homonnai Béla álnéven kötetben is megjelentette. Az az átlagosan eltelt negyed évszázad, amely a novellák megírásának és kiadásának időpontja közé ékelődik, kedvezőtlenül módosította Vajda esztétikai ítéletét

³³ 1616-ban az Ausztria-rendtartomány provinciális Rumer György volt. Vö. GYENIS ANDRÁS: Régi magyar jezsuita rendházak. Bp. 1941. 86.

¹ BOROS DEZSŐ: Vajda János levelezése. Studia Litteraria. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar irodalomtörténeti intézetének közleményei V. 1967. 53–66. — Itt jegyezzük meg, hogy a levelek lelőhelyeit közli összeállításban a Palágyi Lajoshoz írt, de kéziratként feltüntetett levelek közül a 112., 117., 118., 125., 140. és 143. levél nyomtatásban is megjelent. PALÁGYI LAJOS tette közzé „Feljegyzések Vajda Jánosról” című cikkében (Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja 1911. 157–159). A kritikai kiadásra vár a feladat, hogy filológiai szempontból értékelje Palágyi publikációját.

² BOROS DEZSŐ: i. m. 53.

³ Elkerülte figyelmét, hogy néhány évvel ezelőtt egy-egy Pósa Lajoshoz és Szegfi Mórhoz írt Vajda-levelet is közöltünk (SCHEIBER SÁNDOR—ZSOLDOS JENŐ: Két Vajda-levél. ItK 1964. 678–680). — Boros Dezső jegyzékében nem szerepelnek azok a dr. Bodor Károlynak Nagyváradra címzett, de pontos meghatározást igénylő levelek, amelyeket KOMLÓS ALADÁR idéz (Vajda János. Bp. 1954. 198).